

Från papper till padda

*Bokbranschens digitala utveckling
i den globala konkurrensen*

Katarina O'Nils
TIMBRO • Januari 2015

Om författaren

KATARINA O'NILS är förlagsredaktör på Timbro. Hon skriver också ledarartiklar återkommande i Norrköpings Tidningar.

© Författaren och Timbro 2015

ISBN: 978-91-87709-66-1

Omslag: Tomas Nihlén

www.timbro.se

info@timbro.se

Innehåll

Inledning • 4

Historik • 6

Problematiken i EU: papper eller padda? • 9

FÖRDELAR MED GEMENSAM EU-MOMS • 10

NACKDELAR MED GEMENSAM EU-MOMS • 12

Hur utbredd är e-läsningen? • 16

Den nya generationen läsare och Amazon • 18

Bokbranschen och politiken • 22

Avslutande diskussion • 27

Sammanfattning • 30

Referenser • 31

Bilaga: Svensk branschstatistik • 33

Inledning

Bokbranschen är under snabb förändring både i Sverige och internationellt. Den digitala utvecklingen med smarta telefoner, surfplattor och andra tekniska lösningar har gett den mångåriga, traditionella bokindustrin nya möjligheter, men har också skapat problem då lagstiftning och regler ännu inte anpassats. Vi ser dessutom olika gränsdragningar, dels mellan det traditionella och det digitala, dels mellan den anglosaxiska världen och den europeiska. Generellt är det de anglosaxiska länderna som leder utvecklingen, inte minst vad gäller e-boks-försäljningen. Det finns förmodligen många och svårdefinierade skäl till detta, men också formella och juridiska, exempelvis skilda moms-direktiv och regelverk kring digital produktion och distribution.¹

Hur påverkas bokmarknader globalt av digitaliseringen och hur står sig Sverige i den konkurrensen? Hur ser e-handeln ut inom EU och varför skiljer Norge ut sig i förhållande till unionen?

Till en början engagerade ämnet främst branschfolk, men efterhand har det kommit att diskuteras i vidare kretsar. Bokmarknaden är inte längre en snäv branschangelägenhet, utan även en plattform för digital verksamhet, marknads- och kommunikationsstrategier och teknikinnovationer, som ofta drivs framåt av läsarna/användarna.

Bokmarknaden fortsätter att växa i den digitala verkligheten, men det traditionella formatet och dagspressen är hotade. Färre läser traditionella papperstidningar och själva läsarmönstret förändras, med nedskärningar och en ökad osäkerhet som följd. I botten ligger den avgörande frågan: kommer den tryckta papperstidningen ens att finnas inom några år?

Problematiken kring bokbranschens nya dimensioner är svår-fångad, då dynamiken gör det svårt att ens konkretisera ett forsknings-objekt. John B Thompson, professor i sociologi vid Cambridge University, uttrycker frustrationen i *Merchants of culture*:

*Writing about a presentday industry is always going to be like shooting at a moving target: no sooner have you finished the text than your subject matter has changed.*²

Här syns en motsättning. Den snabba rörelsen inom bokbranschen innebär att observationer och analyser inte sällan känns som över-spelade redan när de publiceras. Samtidigt är det just denna snabba utveckling inom bokbranschen som gör ämnet särskilt angeläget att studera: marknaden breddas och globaliseras, fler och fler läser och är uppkopplade, kvantiteten växer exponentiellt.

¹ Strömbäck (2013a), sid 16.

² Thompson (2012), sid vi.

Min översättning (2014-10-29): Att skriva om en nutida industri kommer alltid att vara som att skjuta på ett rörligt mål: knappt har du gjort klart texten förrän ämnet har ändrats.

Bokindustrin bär på en mycket lång historia och har sedan första början stått under ständig förändring. Det är möjligt att digitaliseringen bara är ytterligare en fas i evolutionen, men den kan också vara något större: en väsensskillnad. Mötet mellan olika viljor – att konservera, att revolutionera, att kombinera – bär därmed på starkare sprängkraft än under någon annan tidigare förändring. Frågorna handlar inte enbart om attityder, utan konkretiseras i direkta åtgärder.

Följande rapport studerar, huvudsakligen ur ett svenskt perspektiv, bokbranschens utveckling under den digitala revolutionen. Hur utvecklar vi vår inre marknad? Hur främjar vi Sveriges konkurrenskraft inom det globaliserade ramverket? Söker vi vår egen väg eller eftersträvar vi gemensamma standarder? Till och med till synes triviala frågor som bokmoms är av stor betydelse. Bör vi exempelvis ha en gemensam e-boksmoms och/eller en gemensam bokmoms inom hela EU?

Historik

Redan år 1971 erbjöd det digitala biblioteket Project Gutenberg³ allmänna elektroniska böcker (e-böcker). De tidigaste e-böckerna var främst ämnade för specialbranscher med begränsade och väldefinierade målgrupper. Under 1990-talet breddade teknikutvecklingen och internets överföring av digitala filer utbudet. Det är emellertid först under 2000-talet som marknaden för e-böcker vuxit till en reell konkurrent till den traditionella utgivningen, framför allt i USA och Storbritannien.

Fortfarande känner vi igen innehållet – ordet är detsamma – men ytan har genomgått flera metamorfoser och pånyttfödelse efter kriser. Från grottväggar till djurskinn; från papyrus till papper; från datorskärm till portabla läsplattor och smarta telefoner. Det är en kittlande observation att medan formen genom millennier gång på gång förändrats till oigenkännlighet har innehållet konserverats, närmast som om det fanns ett informellt språkråd präglad av nedärvd konservatism. Statuser i ägandet av böcker, hembiblioteket, från väggfasta bokhyllor till IKEA:s hopskruvade Billyhyllor, är seglivad.

I sin rapport *Den borgerliga romanen och medelklassens självförakt* skriver författaren och kulturskribenten Therese Bohman:

Man brukar kalla medelklassen för det kulturbärande skiktet och då syfta på att det till stor del är medelklassen som är kulturkonsumenter: som köper böcker, går på museum och teater, tar del av kultursidor och kulturevenemang ... Från mitten av 1700-talet växte det i England, i svallvågorna av industrialiseringen, fram en urban medelklass – ett nytt segment i samhället bestående av köpmän, hantverkare och personer med administrativa jobb inom statsförvaltningen. Samtidigt ökade läskunnigheten, och det fanns plötsligt en "läsande klass" i samhället – och därmed behov av en litteratur avsedd för den.⁴

Det har alltså sedan 1700-talet vuxit fram en bredare läsekrets i takt med den ökade tillgängligheten av och det sjunkande priset på böcker. Denna positiva utveckling har skapat en rikare värld där fler har gått genom litteraturens värld till möjligheten att råda över sina egna, faktiska liv.

I det perspektivet känns dagens debatt om digitala böcker märkvärdigt bekant, inte minst vad gäller relationen mellan å ena sidan tillgänglighet och bokpriser och, å andra sidan, läsarbeteende. Allt fler uttrycker åsikten att den högre momssatsen på e-böcker försvårar handeln och det förekommer till och med att digitala böcker är dyrare än traditionella.

3 <http://www.gutenberg.org/wiki/Main_Page>, läst 2014-11-10.

4 Bohman (2014), sid 11.

När bokmomsen sänktes från 25 till 6 procent i början av år 2002 köpte, enligt en TT-rapport från samma år⁵, var femte svensk fler böcker. Den svenska momssänkningen genomfördes efter en rekommendation att ansluta till europeisk kultur moms nivå med syftet att uppmuntra läsandet.⁶ Sedan 2002 har givetvis e-boks användningen i Sverige ökat, men utvecklingen är långsammare än i länder som USA och Storbritannien. Ett ofrånkomligt skäl till det är att e-böcker i Sverige inte betraktas som böcker utan som digitala tjänster, och alltså momsbeläggs därefter.

Varor och tjänster som köps eller säljs för konsumtion i Europeiska unionen (EU) omfattas av det gemensamma mervärdesskattesystemet (moms). Europeiska rådet har beslutat att "den normala skattesatsen för mervärdesskatt fastställs till en procentandel av beskattningsunderlaget som fram till den 31 december 2015 inte kan vara lägre än 15%".⁷ Enskilda medlemsländer får utifrån detta direktiv emellertid införa en eller två skattesatser som ligger lägre, men vars procentandel inte går under 5 procent.

I Frankrike och Luxemburg har man gått emot EU:s direktiv och sänkt momsen på digitala böcker.⁸ Problemet beskrivs bland annat av Folkpartiets riksdagsledamot Mathias Sundin:

*... det är EU:s omoderna moms direktiv som orsakar problemen. Direktivet ger bindande anvisningar om hur moms lagstiftningen ska vara utformad, och menar inte (det är från 2006) att e-böcker och pappersböcker är samma sak ... Därför är det viktigt att Sverige driver på inom EU att direktivet måste ändras.*⁹

Vi ser nu en förändring inom EU, men den gäller inte sänkt moms på e-böcker, utan momsreglerna för försäljning av digitala varor och tjänster till privatpersoner (i de flesta EU-länder ligger i dag digital momsen på 20–25 procent). Enligt det nya regelverket kommer moms att redovisas i det land köpet har gjorts (alltså där köparen befinner sig), och inte i det land där det företag finns som säljer varan eller tjänsten. Förändringen görs i syfte att hindra företag att systematiskt placera sig i länder med lägre momssats (exempelvis ovan nämnda Luxemburg eller Frankrike). Den främsta invändningen till en sådan förändring är att byråkratiskt och administrativt krångel riskerar att försvåra för och kanske till och med stoppa företagsetableringar, inte minst vad gäller mindre företag.¹⁰

5 Svenska Dagbladet, läst 2014-11-25, <http://www.svd.se/kultur/sankt-bokmoms-leder-till-fler-kop_50718.svd>.

6 Hägg & Ohlin (2003).

7 EUR-Lex, läst 2014-12-16, <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/?qid=1418718680975&uri=URISERV:l31057#amendingact>>.

8 Sundin (2012).

9 Ibid.

10 Wollner (2014).

I en understreckare i Svenska Dagbladet (26/9 2014) beskriver Arne Melberg, professor emeritus i litteraturvetenskap vid Oslo universitet, utvecklingen för bokbranschen:

Alternativet till den professionella författaren heter, förstås, amatören. Och alternativet till marknad heter vänkrets. Detta passar fint för en essäist, som gärna framställer sig som en glad amatör och dessutom helst vänder sig till sina vänner. Detta gällde den förste essäisten, Montaigne, som ideligen framhåller att han minsann inte är någon riktig författare och att han hela tiden har den frånvarande vännen i tankarna när han skriver ... ett nytt litterärt kretslopp är i vardande.¹¹

Det tycks mycket riktigt vara ett nytt litterärt kretslopp i vardande. Teknikinnovationer har fört böcker från dåtiden in i nutiden. Tröskeln för läsande är lägre än tidigare. Men om utvecklingen ska leda till en friare marknad för den alltmer globala bokhandeln, bör vi titta noggrannare på vad det är som låser in och försvårar, och hur vi bäst kan möjliggöra en marknad som gynnar fler läsare och företagare inom såväl den digitala som den traditionella boksektorn.

Problematiken i EU: papper eller padda?

Sverige är en viktig exportmarknad för många länder. På senare år har internationell marknadsföring riktad mot Sverige ökat dramatiskt; allt fler säljmöten förläggs i Sverige. Det bör vi ta vara på.

Men talar vi tillräckligt om Sveriges roll i EU och EU:s roll i Sverige? Vi är sedan 1994 medlem i EU. Det borde avspeglas i en allt starkare vilja att sätta sig in i och diskutera de frågor som avgörs inom EU, inte minst med tanke på att det senaste EU-vallet (22–25 maj 2014) såg ett svenskt valdeltagande på 51,1 procent. Det är ett relativt högt väljarengagemang och följer en uppåtgående trend sedan inträdet i unionen.¹² Under samma period har valdeltagandet inom EU som helhet tvärtom sjunkit för varje omröstning (en möjlig förklaring är missnöje till följd av att det ekonomiska läget under samma period förvärrats i många EU-länder).

Momsen på böcker och digitala böcker har aktualiserat en diskussion om hur Sverige hanterar medlemskapet i EU. Branschföreträdare och politiker förespråkar samma låga moms på e-böcker som på traditionella böcker, då man anser det inkonsekvent att e-böcker beläggs med den digitala tjänstemomsen (25 procent), och inte den lägre bokmomsen (6 procent). Snart är det dags för Amazon att öppna en filial i Sverige och norra Europa för att sälja engelskspråkig litteratur på nätet.¹³ Men om vi fullt ut ska kunna dra fördelarna av Sverige som marknad för andra länder krävs ett regelverk som tillåter en fri och öppen handel.

Det är därför intressant att titta på bokbranschens pågående utveckling: Böcker blir allt billigare och attraherar allt fler läsare. Samtidigt finns det många skilda åsikter om den framväxande bokmarknaden, och från och med 1 januari 2015 måste företag inom EU förhålla sig till 28 olika medlemsländers revisionsregler (kvittokrav, lagringstider etcetera). Målsättningen är att harmonisera den europeiska marknaden och motverka osund konkurrens, men risken är uppenbar att det i stället skapas mer byråkrati som försvårar företagande och att gapet mellan EU och USA växer ytterligare.

Förändringen går som nämnts ovan ut på att momsbeläggningen för e-böcker från och med 2015 kommer att göras i landet där konsumenten befinner sig, i stället för som tidigare, i det land där återförsäljaren befinner sig.¹⁴ Förändringen har drivits fram av att stora företag som Amazon, Book och Kobo förlagt sin verksamhet till Luxemburg – ett land som pressat ned boksmomsen till 3 procent.¹⁵

Många politiker och branschföreträdare välkomnar lagändringen, eftersom den sätter punkt för handeln i den sortens lågmomsländer.

¹² <<http://www.eu-upplysningen.se/Sverige-i-EU/Val-till-Europaparlamentet/>>, läst 2014-11-27.

¹³ Sundberg (2014).

¹⁴ Skatteverkets hemsida, läst 2014-11-25.

¹⁵ Laxgård (2014).

Samtidigt finns risken att konsumentpriserna stiger och marknaden snärjs av ytterligare regleringar.

Därmed kvarstår frågorna: I vilken grad bör EU bestämma över våra momssatser och hur mycket kan vi från svenskt håll påverka EU?

FÖRDELAR MED GEMENSAM EU-MOMS

De beslut i Europa som förändrar vår vardag och verklighet har vi del i lika mycket som alla andra samtidigt som vi påverkar hur EU ska utvecklas för att vara en stark kraft i världen. Samtidigt har europeisk politik och gemensamma politiska beslut kommit att bli en del av den svenska politiken.¹⁶

Precis som med den gemensamma europeiska valutan syftar de gemensamma momsregeldirektiven till att förena länder och förenkla handel. Det finns tecken på att direktiven kan komma att resultera i motsatsen och försvåra innovationer i stället för att möjliggöra brobyggande mellan traditionella medier och digitala, interaktiva medier. Icke desto mindre, för att uppnå förändringar krävs en tro på unionens förmåga till samarbete.

EU-kommissionen förespråkar en låg bokmoms för att värna läsandet (Sveriges sänkta bokmoms är i linje med detta). Problemet är att den högre momsen på e-böcker försämrar de digitala aktörernas konkurrenskraft.

Inom det offentliga samtalet blir det allt tydligare att både branschfolk och ett växande antal politiker förespråkar en gemensam momsats för traditionella och digitala böcker i samtliga Europas länder. På vilket sätt skulle en digital bok inte vara en bok? Världens största nätbutik för böcker, Amazon, har blivit en motståndare i spelet om kunden och vinner undan för undan ny mark. Snart finns man också i Sverige. Hittills har vårt system klarat sig med den nationella och europeiska lagstiftningen, men med amerikanska Amazons eventuella inträde på marknaden är det oklart hur framtiden kommer att formas.

Utvecklingen kompliceras ytterligare av att enskilda länder går emot EU:s momsdirektiv och gör e-böckerna billigare, vilket resulterat i att företag placerar sina kontor i dessa länder för att utnyttja den lägre momssatsen.¹⁷ Ett av syftena med de nya momsreglerna är att undvika detta.

Kanske kan Amazons framfart skänka incitament för en momsförändring inom EU och ett regelverk som harmoniserar marknaden och stärker europeiska företag. Under sådana villkor kan möjligen de europeiska företagen få tillfälle och tid att växa och bli konkurrenskraftiga. När EU agerar som en enhetlig marknad finns större möjligheter att möta USA, där Amazon (som också är ett av de företag som placerat

¹⁶ Hökmark (2014), sid 2.

¹⁷ Sveriges Radio (2013).

sig i europeiska lågmomsländer) bara fortsätter att växa och nu även öppnar fysiska butiker på hemmaplan. En av dessa tre butiker, centralt placerad mitt emot Empire State Building i New York, ska främst fungera som utlämningscentral för näthandelns kunder, samt butik för Kindleläsare och Firetelefoner. Satsning gäller givetvis i första hand marknadsföring av varumärket Amazon, men det är också ett faktum att allt fler nätkunder vill hämta ut sina varor samma dag som de beställt dem.¹⁸

Också i Sverige växer e-handeln, dock inte med samma kraft som i USA. Under hösten 2014 öppnade Webbhallen nya butiker i Kista och vid Fridhemsplan i Stockholm, just för att kunderna ska kunna kontrollera om varan de vill ha finns inne, boka den på nätet och därefter hämta upp den redan samma dag eller när den finns tillgänglig. Den fysiska butiken anses också ge mer prestige, skriver tidningen New York Magazine.¹⁹ Nätföretagens satsning på fysiska butiker är ytterligare en trend som pekar på hur föreningen av det nya tillsammans med det traditionella kan vara ett framgångsrecept.

Den snabba utvecklingen har lett till att lagstiftningen inte hinner med. Det blir inte bättre av att engagemanget ibland tycks vara svalt. Frilansskribenten Johanna Westlund har skrivit om det politiska ointresset kring bokbranschen:

*Bokvärlden är globaliserad, alla verk kan inte alltid kontrolleras av författare eller förlag, och priserna dumpas med alla medel – utan att lagstiftningen hänger med.*²⁰

EU:s medlemsländer är helt enkelt inte överens om huruvida momsen på digitala böcker bör höjas eller sänkas och bristen på enighet innebär givetvis ytterligare en försvårande omständighet i strävan efter en konkurrenskraftig, europeisk marknad. Westlund skriver vidare:

*Bokpolitik är inte längre en nationell ensak, och för att rädda delar av ”den gamla” branschen blir åtgärder på EU-nivå allt viktigare.*²¹

Besluten i Europa förändrar vår vardag och verklighet. Den nationella bokbranschen finns inte längre, utan är numera en internationell angelägenhet. I ett globalt sammanhang är det Europa som är aktör, inte dess enskilda medlemsländer, och det kräver ökat gemensamt arbete inom EU för att stärka konkurrenskraften.

Men det är inte hela bilden.

¹⁸ Strömberg (2014).

¹⁹ Ibid.

²⁰ Westlund (2014).

²¹ Ibid.

Medlemskapet i EU värnar tanken att enskilda länder blir starkare och kan hjälpa varandra framåt inom ramen för en stark union. Handeln är en viktig del av detta där EU eftersträvar en gränsöverskridande inre marknad som främjar individers och företags kreativitet och tillväxt.

Inom bokbranschen kritiseras EU:s momsdirektiv, då det gör skillnad mellan traditionella böcker och e-böcker. Bland kritikerna finns medlemsländer som helt enkelt tar saken i egna händer – Luxemburg och Frankrike – och ändrar sin moms för att attrahera företag och köpare. Med andra ord kommer EU:s ogenomtänkta likformighet att motverka en sund konkurrenskraft mellan europeiska länder, trots att syftet är det motsatta.

En lägre moms för att möta USA:s och Storbritanniens förspång inom e-bokshandeln är bra ur ett konsumentperspektiv – kunden kan köpa böcker billigare – men riskerar också att i förlängningen ge EU onödig makt över enskilda länder. Om unionen reglerar nationella momssatser uppstår risken för ett sluttande plan, med ett EU som efterhand tillåts peta i angelägenheter som enskilda länder förmodligen ofta kan sköta bättre.

I stället för en politiskt styrd utveckling tycks förändringen i riktning mot sänkt digitalmoms komma i formen av protestaktioner från medlemsland efter medlemsland. Vid ett seminarium på bokmässan i Frankfurt (8 oktober 2014) förklarade därför Italiens kulturminister Dario Franceschini att landet kommer att använda sitt EU-ordförandeskap bland annat till att driva på för en gemensam momssats på böcker.²²

Den italienska förläggarföreningen AIE lanserar också den poetiskt hashtaggade digitala kampanjen #unliberoeunlibro (#enbokärenbok), med målet att införa samma moms för alla böcker, oavsett om de är på papper eller padda. År 2013 stod e-böcker för 3 procent av den italienska marknaden vilket fick VD:n för landets förläggarförening, Marco Polillo, att understryka vikten av att ”alla europeiska kulturministrar agerar i frågan”. Dock, om ”det inte sker någon förändring borde Italien ändå genomföra momsändringen”.²³

Kanske följer Italien därmed i Frankrikes och Luxemburgs spår. Tyskland har redan uttryckt sitt gillande. Det är en intressant och i någon mening motsägelsefull utveckling, där medlemsländer visar sitt missnöje över EU:s likformighet med följden att de samtidigt genom varje enskilds lands uppror driver fram just en sådan gemensam kraft som EU eftersträvar. Om EU uppifrån driver igenom en tvingande momsnivå för digitala böcker skulle förmodligen reaktionen underifrån leda till motsatsen: det högre e-bokspriset skulle pressa upp bokpriserna till den högre momssatsen. Effekten spiller över till och med på det laglydiga Sverige. I en signerad ledare i Dagens Nyheter skriver den politiske redaktören Johannes Åman:

²² Jönsson (2014).

²³ Ibid.

Det vore skattemässigt logiskt men kulturpolitisk olyckligt. En låg moms på böcker kan tyckas vara ett relativt dyrt och inte så träffsäkert kulturstöd. Men just frånvaron av kvalitetsbedömning är principiellt tilltalande. Det som uppmuntras är läsningen som sådan. Människor får själva avgöra vad de vill läsa och vad de tycker är värdefullt.²⁴

Åman sätter fingret på något viktigt: hur människors valfrihet och rörlighet kan växa genom en lägre skattesats. Tyvärr, fortsätter han, blir utvecklingen troligen den motsatta. Om EU styr medlemsländernas skattesatser för böcker och e-böcker höjs förmodligen momsen på både digitala och traditionella böcker.

När enskilda länder agerar på egen hand sprider sig oron först till de närmaste grannarna, sedan sprids den som en dominoeffekt i Europa och vidare ut i världen. En dåligt fungerande marknad ger en konstruerad effekt i likhet med när bokhandlarna i Köpenhamn fruktade att den svenska sänkningen av bokmomsen skulle göra svenska böcker avsevärt mycket billigare än danska.²⁵ Man oroar sig för det så kallade ”momsknepet”, att danska försäljare av exempelvis kapitalvaror tar upp beställningar i Danmark, åker till Tyskland och köper varorna till en betydligt lägre moms, för att sedan åka tillbaka över gränsen och leverera till sina danska kunder. Förfarandet är inte olagligt, men skadligt för den danska statskassan.

Det är den dynamiken som driver fram regeln om att betala moms i köparlandet. Det är för att undvika ”momsknepet” som lagen stiftats om att man från och med 1 januari 2015 ska betala moms för digitala tjänster i köparlandet. Det innebär alltså att en svensk köpare betalar enligt svenska momssatser, även om produkten säljs från Frankrike eller Luxemburg (med sina låga digitalmomssatser).

EU:s drivkraft är ekonomisk. Det är lätt för stora företag (exempelvis Amazon) med dominerande försäljning i EU att placera sitt försäljningskontor i Luxemburg – landet har 15 procent standardmomsats och reducerade momssatser på 12, 6 och 3 procent. I länder som Sverige, med höga momssatser, kan företag som säljer produkter och tjänster direkt till kunder i Europa få en sorts skattelättnad, eftersom de kommer att betala lägre momssatser än i dag. Skatteverkets nya e-tjänst MOSS – ”Mini One Stop Shop” – ska erbjuda företagare hjälp med momsinsbetalningen, men fortfarande är det oklart vad som händer om det inte går att bevisa i vilket land konsumenten befinner sig.

Mindre företag kan komma att välja bort egen distribution och i stället sälja via stora handelsplattformar – ett steg som kan kännas som ett steg tillbaka i den framväxande, småskaliga och användarnära digitala utvecklingen. Johanna Nylander, liberal debattör och ansvarig för samhällsfrågor på Dataspelsbranschen, skriver:

²⁴ Åman (2012).

²⁵ Johansson (2005).

Redan från nästa år behöver företag förhålla sig till 28 olika medlemsstaters revisionsregler med allt från kvittokrav till lagringstider för data. Det är en ansvarsförskjutning som knappast kommer börja och sluta med momsens ... Digitala produkter och tjänster är resurssnåla och står för mycket av den hållbara tillväxt som det behövs mer av i framtiden. Tyvärr är de omvända momsreglerna ett steg mot en mer krånglig och byråkratisk digital marknad som gör det svårare för framför allt små företag. Det är ett steg i fel riktning.²⁶

Potentialen i den gemensamma digitala marknaden i EU uppfattas som mycket stor, men bara om den tillåts utvecklas på en fungerande marknad. Enligt "Cybersecurity Strategy of the European Union" (2013)²⁷ har Europa utmärkt forsknings- och utvecklingskapacitet, men i dagsläget befinner sig flertalet globala ledare inom informations- och kommunikationsteknik (ICT) utanför EU. Europa riskerar utveckla ett beroende av ICT-produktion från andra delar av världen och därmed tappa kontrollen över ett område av växande affärsmässig och säkerhetspolitisk betydelse. EU-kommissionen eftersträvar därför en gemensam, europeisk plattform för europeiska offentliga och privata intressenter, för att skapa bättre rutiner för cybersäkerhet:

Preserving open, free and secure cyberspace is a global challenge, which the EU should address together with the relevant international partners and organisations, the private sector and civil society. In its international cyberspace policy, the EU will seek to promote openness and freedom of the Internet, encourage efforts to develop norms of behaviour and apply existing international laws in cyberspace. The EU will also work towards closing the digital divide, and will actively participate in international efforts to build cybersecurity capacity.²⁸

Samtidigt som EU talar om en harmoniserad marknad och digital säkerhet sänker Norge digitalmomsen till 8 procent och inför moms på tryckta tidningar²⁹: en så kallad printmoms för såväl digitala som tryckta tidningar. Är detta framtiden? Ett europeiskt land som står utanför EU som går sin egen väg?

Därmed skärps fokus på den ursprungliga frågan: Bör den digitala

²⁶ Nylander (2014).

²⁷ European Commission (2013).

²⁸ Ibid, sid 14f.

Min översättning (2014-11-21): Bevarandet av en öppen, fri och säker cyberrymd är en global utmaning som EU bör ta itu med tillsammans med relevanta internationella partners och organisationer, den privata sektorn och det civila samhället. I den internationella cyberrymden och dess politik kommer EU att sträva efter att främja öppenhet och frihet på internet, uppmuntra insatser för att utveckla uppförandenormer och att tillämpa gällande internationella lagar i cyberrymden. EU kommer också att arbeta för att överbrygga den digitala klyftan och kommer aktivt delta i internationella insatser för att bygga mer kapacitet för cybersäkerhet.

²⁹ Marklund (2014).

momsen (med sitt myller av tjänster och produkter) sänkas generellt, eller enbart för e-böcker? Oberoende av huruvida EU bör ha en gemensam moms eller inte uppstår frågan om hela den digitala momsen (och därmed en väldigt stor sektor av tjänster och produkter) ska sänkas. Tanken att låta e-böcker och kanske även digitala tidningar få en lägre momssats må vara god, men leder oundvikligen till svårlösta gränsdragningsproblem. Vad är en bok? När blir en interaktiv bok en tjänst? Hur sorterar man digitala böcker och tidningar från andra snarlika produkter? Är en interaktiv ”barnbok” med spel, filmklipp och ljudeffekter en e-bok eller en leksak? Eller är den ett datorspel, som därmed ska beläggas med en högre momssats? Innebär tidningarnas obönhörliga utveckling mot mer och mer rörliga bilder att de blir något annat? Om de här frågorna leder till skarpa gränsdragningar är det svårt att se hur det inte samtidigt skulle begränsa innovationer och idéer.

Frågan som i början till synes hade ett enkelt svar – bör e-böcker ha samma låga moms som traditionella böcker? – visar sig vara mycket knepig. Bara givet en tydlig definition av vad som utgör en e-bok är det möjligt att ge dem en lägre moms, men just en sådan definition är också en gränsdragning mot innovationer. Utvecklingen pekar i riktning mot e-boken som en interaktiv helhetsupplevelse. Också detta behöver vi ha i åtanke när vi diskuterar bokmoms, digitala böcker och tidningsmoms.

Hur utbredd är e-läsningen?

Det finns skäl att titta på teknikutvecklingen parallellt med bokbranschens utveckling. Mellan den traditionella boken och den digitala finns en både konkurrerande och samverkande kraft. Politiska beslut kräver en bild av e-läsningens utbredning och genomslagskraft, men en sådan kan bara formas i förening med en förståelse av teknikutvecklingens betydelse för förlagsbranschen.

Per Strömbäck är talesperson för Dataspelsbranschen och skriver om den digitala distributionens dilemma i debattboken *Drömmen om Alexandria*. Boken ger inblick i den digitala utvecklingen och diskuterar de problem som uppstår när tekniken springer ifrån lagstiftarna och de juridiska och etiska frågorna hamnar på efterkälken. Strömbäck poängterar att den gratis råvaran (ofta film, musik och spel, men också böcker) på internet inte är outsälig – det behövs upphovsmän. Den digitala ekonomins framgång har utarmat de analoga system som subventionerar de digitala – ett slags kannibalism, om man så vill. Allt fler appar stöps nu om så att de kan laddas ner gratis och köpen görs sedan inifrån appen.³⁰

Upphovsrättsliga frågor ökar i takt med den växande digitala marknaden. Enligt den senaste rapporten från .SE (Stiftelsen för internetinfrastruktur) sprids internet fortsatt till allt fler, trots tjugo år av häpnadsväckande expansion. Ökningen syns främst bland yngre pensionärer (66–75 år)³¹ och bland förskolebarn. Hos barnfamiljer är det surfplattor som ökat mest, förmodligen främst för spel och film, men även barnboksläsning i e-boksformat. Olle Findahl skriver i rapporten *Svenskarna och internet* att:

Webbversionerna har successivt blivit en del av människors medievanor, men fortfarande ägnas mest tid åt de traditionella medierna i deras traditionella former med undantag för kvällstidningen där den mesta läsningen sker på webben. Samtidigt har helt nya medieformer, som de sociala nätverken, etablerat sig på internet ... Förändringarna över det senaste året är små, men tendenserna är tydliga. Tiden minskar något för papperstidningarna och för lyssningen på inspelad musik. Tiden ökar något för tv-play och digitala spel och är ganska oförändrad när det gäller traditionell tv och radio och för tidningarnas webbversioner. Skillnaderna mellan generationerna är dock stora. För ungdomar (16–25 år) dominerar tiden som ägnas åt spel, sociala nätverk, tv, radio och böcker.³²

Det är ett intressant fenomen här och nu, men också inför framtiden. Vad vi ser är alltså böcker och andra traditionella medier som domine-

³⁰ Strömbäck (2013b).

³¹ Findahl (2014), sid 18.

³² Ibid, sid 65.

rande sysselsättning sida vid sida med de nya digitala erbjudandena. Detta kommer vi att behöva förhålla oss till, vilket också börjat synas bland annat genom diskussionerna kring bokmoms och e-boksmoms.

Men en del av problematiken med att Sverige ligger efter i e-handelsutvecklingen beror på att Sverige sitter fast i "hämta själv"-träsket, där vi hellre går till en fysisk handel och hämtar våra varor, än får dem levererade till dörren. Det hävdar Jonas Hellman, seniorkonsult/partner i Primegruppen och tidigare journalist, som i Svenska Dagbladet jämför Sverige med Indien, ett land där näthandels utveckling ägnas stort utrymme i nyhetsrapporteringen. Ett avgörande skäl är att Amazons grundare och VD Jeff Bezos pekat ut Indien som en viktig framtidsmarknad, inte minst för att distanshandel via internet har stor potential att förbättra livet på den indiska landsbygden.³³ Också för Sveriges del finns stort behov av ökad konkurrens, breddat utbud och förbättrad tillgänglighet. Marknaden i Sverige framstår som utmärkt lämpad för distanshandel, med få invånare utspridda över ett stort utrymme, där praktiskt taget alla är uppkopplade. Men potentialen undergrävs av svenskens "gör det själv"-fixering. Det är en oberoende antropologisk fråga varför svenskar är så fixerade vid att själva ta bilen och hämta varorna, hellre än att få dem levererade till dörren, och i vilken takt dessa attityder kommer att förändras återstår att se. Hellman avslutar:

*Trots det kulturella motståndet har näthandeln i Sverige ökat kraftigt under senare år, vilket säger något om potentialen ... näthandeln handlar inte om slöhet, utan om att öka konkurrensen och bredda utbudet av varor.*³⁴

Samtidigt som näthandeln Hellman skriver om ökar, avmattas försäljningen av surfplattor. En förklaring kan vara att behovet är tillfälligt stillat. Användarna har redan kompletterat sin bärbara dator med en surfplatta och inväntar nästa innovation. Intresset förmodas ta fart på nytt när Apple lanserar sina kommande phablets (stora smartphones) och stora surfplattor.³⁵

³³ Hellman (2014).

³⁴ Ibid.

³⁵ Teknikbarometern 2014-09.

Den nya generationen läsare och Amazon

Från ett fågelperspektiv ser vi en utveckling från ett klassiskt bibliotekssamlade till digitala böcker i moln. Men hur ser den framtida läsaren ut? Kommer våra barn och barnbarn att läsa traditionella böcker parallellt med digitala? Fortfarande skänker e-böcker och traditionella böcker olika värden och kompletterar varandra, men vi är också bara i de första faserna av teknikutvecklingen.

En ny studie inom forskningsområdet som behandlar relationen mellan ”papper och padda” hävdar att vi lättare minns handlingen om vi läst den i en pappersbok, jämfört med dess digitala motsvarighet. Exempelvis har forskaren Anne Mangen visat att e-boksläsare av en 28-sidig novell av kriminalförfattaren Elizabeth George hade svårare än pappersboksläsarna att minnas kronologin.³⁶ Forskningen är ung och tillåter inga långtgående slutsatser, men väcker intressanta frågor. Om resultaten håller, vad beror de på? Är det så enkelt som att vi är mindre vana vid att läsa på skärm? Eller finns det djupare orsaker till att vi tycks ha svårare att tillgodogöra oss digital information?

I den digitala eran har företaget Amazon intagit rollen som bibliotekarie. Baserat på vad vi tidigare har sökt, studerat och köpt föreslår Amazons algoritmer böcker som passar våra läsmönster. Metoden kan inte ersätta ett samtal mellan personer, men det finns uppenbara tids- och energibesparingar i att låta en maskin hjälpa oss med våra val. (En pikant detalj är att vi inte behöver skämmas inför en algoritm: det går utmärkt att låna en bok som inte anses vara ”fin”. Har de exempellösa framgångarna för den erotiska romanen *Fifty shades of grey* något att göra med teknikutvecklingen? På vilka sätt kan hård teknikutveckling komma att påverka mjuka frågor som innehåll och läsval?) Åter till Olle Findahl och rapporten *Svenskarna och internet*:

58 procent av befolkningen läser bara pappersböcker, 11 procent läser även ibland en e-bok. 3 procent läser bara e-böcker ... till skillnad från i Sverige har läsningen av e-böcker tagit fart i USA i samband med att allt fler skaffat sig tillgång till särskilda läsplattor som till exempel Kindle från Amazon. 32 procent hade i slutet av 2013 en läsplatta och 28 procent läste en e-bok under senaste året. 57 procent av e-boksläsningen skedde på en e-boksläsare jämfört med 16 procent i Sverige. Enligt Pew Research Internet Project (2014) har detta inte påverkat läsningen av vanliga tryckta böcker.³⁷

Det tycks som om användarvänligheten hos Amazons läsplatta Kindle är en stark orsak till att fler amerikaner än svenskar läser e-böcker. Tänkvärt är också att läsningen av Kindleutgåvor främst sker parallellt

³⁶ Delin (2014).

³⁷ Findahl (2014), sid 70.

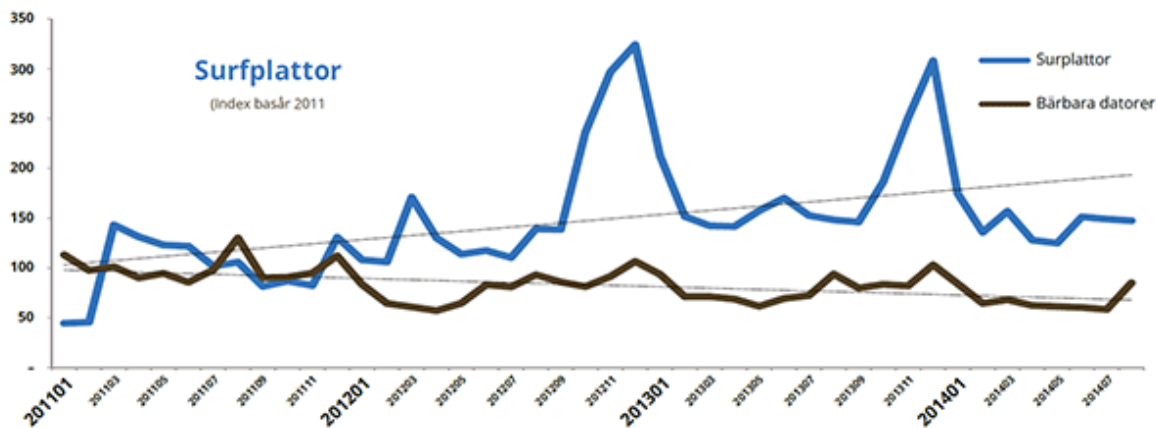
med läsning av traditionella böcker. Det finns för- och nackdelar med både traditionella och digitala böcker och de tycks (ännu inte) utesluta varandra.

Utanför Europa har ökningen av e-boksläsande gått undan. Finanskrisen 2008 slog dock hårt mot förlagsverksamheten och var, enligt folk i den amerikanska förlagsbranschen, ”worse than 9/11”.³⁸ Liknande tendenser såg man i Storbritannien: försäljningen sjönk avsevärt och osålda böcker återsändes till förlagen.

Men nya aktörer börjar ta plats på planen. Reglerna skrivs om. Oavsett hur framtiden ser ut för e-böckerna tycks det uppenbart, framför allt i USA och Storbritannien, att den digitala revolutionen har varit positiv för bokbranschen. Enligt både Findahls rapport (2014) och Svensk Bokhandel ser vi att e-böcker 2012 stod för 25,8 procent av all vuxenboksförsäljning i USA, att jämföra med 20,4 procent 2011 – en tillväxt med 21 procent på ett år.³⁹

E-boksläsningen ökar, medan teknikköpen generellt avtar något. Bland ungdomar (16–25 år) delas tiden mellan spel, sociala nätverk, tv, radio och böcker. Men de barn som redan i förskolan får surfplattor av sina föräldrar kommer förmodligen att använda dem i högre grad än dagens ungdomar och vuxna. Om fördelningen mellan spel, sociala nätverk, tv, radio och böcker också förändras är en öppen och mera svårgissad fråga.

Utveckling av köpintresset för surfplattor vs bärbara datorer (index basår 2011).

Källa: Teknikbarometern 2014, HUI och Prisjakt.

Även om tillväxtkurvan planat ut en smula har köputvecklingen för surfplattor varit dramatisk. Diagrammets toppar representerar dels när nya teknikprylar släpps på marknaden, dels julhandeln.

Rädslan för att ny teknik ska ödelägga tidigare vanor som uppfattas som goda är inte ett nytt fenomen. Teven skulle slå ut den mera eftertänksamma radion på samma sätt som datorspelen förmodas ersätta

³⁸ Thompson (2010), sid 403. Översättning: Det var värre än 11 september.

³⁹ Laxgård (2013).

läsningen. Till viss del har detta givetvis besannats, tiden är i en bestämmd mening ett nollsummespel. Men det finns skäl att se tillbaka på hur tidigare teknikutveckling påverkat människors beteende. Följande stycke ur den amerikanske författaren Nicholas Carrs Pulitzerprisnominerade bok *The shallows: what the internet is doing to our brains* citeras ofta:

*The book survived the phonograph as it had the newspaper. Listening didn't replace reading. Edison's invention came to be used mainly for playing music rather than declaiming poetry and prose. During the twentieth century, book reading would withstand a fresh onslaught of seemingly mortal threats: moviegoing, radio listening, TV viewing. Today, books remain as commonplace as ever, and there's every reason to believe that printed works will continue to be produced and read, in some sizable quantity, for years to come.*⁴⁰

Det är alltså snarare så att fler i dag har god läsförmåga och att vår värld blivit rikare inte bara ekonomiskt, utan också genom att fler har tillgång till och kan tillgodogöra sig en bred litteratur- och kunskapsbas. *The shallows* är skriven från ett amerikanskt perspektiv, men även om vårt samhälle i vissa avseenden skiljer sig från det amerikanska finns det också många likheter. Utanför USA har världen blivit ekonomiskt och kulturellt rikare. Det är en viktig observation vid analyser av framtiden och inför farhågor om hur det ska det gå för världen som vi känner den.

Världen förbättras, men en del förändringar möts med skepsis. På Svenska Dagbladets kultursida skriver Sam Sundberg under rubriken "Stormen Amazon på väg mot Sverige" om amerikanska Campfire, en exklusiv sammankomst som årligen samlar tunga författarnamn och blandade celebriteter. I år bojkottades emellertid Campfire av flera tunga namn. Skälet var att Amazonmogulen Jeff Bezos stod som värd. Trots att Amazon marknadsför och säljer författares böcker betraktas företaget av en hel del författare som *fienden*.⁴¹

Den specifika konflikten gäller att Amazon vill sälja e-böcker billigt, medan förlaget Hachette vill sälja dem dyrt. Enligt kritiker har Amazon svarat med att försämra servicen för böcker från just Hachette. Förlagets böcker går inte att förhandsboka och lagervård inte, med följderna att leveranstiderna förlängs.

⁴⁰ Carr (2011), sid 110.

Min översättning (2014-11-13): Boken överlevde fonografen som den hade tidningen. Lyssnandet ersatte inte läsningen. Edisons uppfinning kom att användas huvudsakligen för att spela musik snarare än att deklamera poesi och prosa. Under 1900-talet överlevde bokläsningen en ny anstormning av till synes dödliga hot: biobesök, radiolyssnande, tv-tittande. I dag fortsätter böcker vara lika självklara som alltid och det finns varje skäl att tro att tryckta verk kommer att fortsätta produceras och läsas, i någon mängd, många år framöver.

⁴¹ Sundberg (2014).

Sundberg citerar irriterade författare som anser att Amazon håller Hachettes böcker som gisslan, och som svarat med att bilda författarföreningen Authors United. Men, fortsätter Sundberg, kritiken bemöts av andra författare – ofta självpublicerande med Amazon som förlag: ”Amazon har gjort mer för att befria läsare och författare än någon annan sedan Johannes Gutenberg.”⁴²

Stora ord i kampen mellan nytt och gammalt.

Kanske riskerar vi att få en liknande konflikt som den mellan Hachette och Amazon i USA. I Sverige väljer många förlag att hålla e-bokspriserna högt för att inte konkurrera med sig själva om köpare av de fysiska böckerna (och för att momsen på dem är förhållandevis hög). Än så länge har taktiken fungerat och många e-boksförlag som sålde billiga böcker har gått i konkurs. Många trodde att surfplattor och e-böcker skulle få ett snabbare och djupare genomslag i Sverige än vad som hittills har skett, och på kort sikt är förmodligen profetiorna om följderna av Amazons ankomst till Sverige överdrivna. Men framtiden fortsätter ständigt att närma sig. Även om försäljningen av surfplattor har minskat och författare som Carr oroas över internets negativa påverkan på våra hjärnor finner vi redan den nya generationen läsare mitt ibland oss. Precis som videobutiker lägger ned i skuggan av Netflix⁴³ och annan online streaming kommer boklådor att fortsätta lägga ned i skuggan av Amazon, Adlibris, Bokus och Cdon. I dag uppger 58 procent av befolkningen i Sverige att de enbart läser pappersböcker, men antalet e-boksläsare kommer att öka och, i samma takt, kraven på lägre bokpriser.

⁴² Ibid.

⁴³ Stelter (2013).

Bokbranschen och politiken

En historisk återblick visar ett ständigt förändrande landskap för bokmarknaden. Genom hela första halvan av 1900-talet hade boklådor närmast ensamrätt på att sälja böcker, och styrde därmed också i hög grad urvalet. På 1960-talet blev framväxten av bokförsäljning i detaljhandeln en betydelsefull faktor och förändrade marknaden för engelskspråkig litteratur – andra länder följde efter. I dag är nätbokhandlarna den nya platsen för billiga böcker. Hela tiden nya möjligheter, men också nya problem. De röster som hörs först kommer från dem som arbetar inom branschen och påverkas direkt av förändringarna, exempelvis författare, förläggare och annat branschfolk.

Den digitala utvecklingen har främst slagit igenom inom nyhetsmedia, där journalister sägs upp i takt med att kostnaderna för tryckta tidningar blir för höga jämfört med den digitala utgivningen. Andra aspekter är hur nätets nyheter ständigt uppdateras och kanske också att pappersformatet bar med sig mer negativa konsekvenser för miljön.

I tider av förändring ropas också på politisk räddning – vi har redan följt diskussionen om momssatser på olika produkter. Branschorganisationen Sveriges Tidskrifter är en av många som vill ta bort skillnaden mellan pappersformatets 6 procent och det digitala formatets 25 procent.

”Att momssatsen fyrdubblas när läsandet blir digitalt är orimligt”, säger man.⁴⁴ Och det finns politiker som lyssnar. Exempelvis lade MP:s mediepolitiska talesperson Niclas Malmberg den 6 november 2014 fram förslaget att sänka digitalmomsen från 25 till 6 procent redan under kommande år. Förslaget sägs ha diskuterats med kultur- och demokratiminister Alice Bah Kuhnke, men Malmberg vill själv stå för förslaget. Frågan är känslig och det tycks viktigt att ge bilden av att förslaget kommit från honom.⁴⁵

Det här kan kännas underligt, då momsen diskuterats under relativt lång tid. Men politiken har som synes inte riktigt följt med i utvecklingen.

I Sverige hade boken länge samma moms som de flesta andra varor och tjänster. När Federation of European Publishers (FEP) 2001 slog fast att låg bokmoms främjar läsning och bildning, och är viktig för varje demokrati, sänkte Sverige momsen på (tryckta) böcker till 6 procent.⁴⁶ FEP är en sammanslutning av förläggarföreningar i EU och Norge. När flera av dessa ville införa lägre moms tittade man intressant nog på Norge, det land som står utanför EU och därmed också EU:s regelverk.

Norge har i dag sänkt momsen till 8 procent på både digitala och traditionella publikationer. FEP har länge varit av just åsikten att det är

⁴⁴ Andrén (2014).

⁴⁵ Cederskog (2014).

⁴⁶ Kerpner (2001).

orimligt att det tryckta ordet beskattas olika beroende på i vilken form det publiceras.⁴⁷ När FEP kom med sin deklaration för tretton år sedan gällde den tidningar och böcker; i dag gäller frågan digitalt och print.

Men Malmberg (MP) var som sagt inte den första politiker att ta del av diskussionen. Den 11 september 2014 hävdade Centerpartiet – efter att frågan diskuterats och debatterats en längre tid – att det behövs en sänkning av digitalmomsen. ”frågan är”, sade riksdagsledamoten Per Lodenius (C), ”ett svårt problem för hela Europa. Vi vill att e-publicationer ska synkas med tryckta publikationer – vi vill alltså se samma momssats. Det här handlar egentligen inte om speciellt stora inkomster för staten, utan om att vi ska ha samma momsnivåer.”⁴⁸

Han får medhåll från andra politiska partier, varav flera hänvisar till problemen inom EU. Lars Ohly (V) hävdar att Sverige bör utmana EU: ”både Frankrike och Luxemburg har sänkt momsen på e-böcker, och utmanar på så sätt EU. Jag tycker Sverige ska göra samma sak, och när det går igenom kan man titta vidare på hela digitala frågan.”⁴⁹

Utvecklingen runtom i Europa saknar inte dramatik. Skattelättnader på vissa tjänster kan ses som ett tecken på att det finns en bredare efterfrågan på lägre skatt. Att enskilda länder bryter mot EU:s momsdirektiv antyder att enskilda länder och regeringar är beredda att lösa problem på sina egna sätt.

Tidningsutgivarnas VD, Per Hultengård, säger att:

*i Norge kan man göra lite som man vill, eftersom Norge inte behöver strikt följa EU:s momsdirektiv. Självfallet ska man följa den norska modellen; det ska vara samma moms oavsett på vilken plattform konsumenten vill ta del av medieinnehåll. Däremot är 8 procent på tok för högt, vi bör hålla fast vid den nuvarande reducerade momsen på 6 procent.*⁵⁰

Det är intressant att 8 procent är ”på tok för högt”, när normen i Sverige nyligen var 25 procent. Det går fort att vänja sig vid det nya. Regeringen Reinfeldt anklagades för att ännu inte ha tagit upp frågan om teknikneutral moms inför Europeiska rådet, men satte samtidigt målet att vara ”bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter”.⁵¹ Däremot saknades en djup och bred diskussion om hur man faktiskt når sådana mål.

Inom branschen var alla inte nöjda med uppföljningen av regeringens målsättning:

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Andrén (2014).

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Marklund (2013).

TU [Tidningsutgivarna] och Sveriges Tidskrifter utgår från att den svenska regeringen nu går från ord till handling och öppet deklarerar att den aktivt kommer att driva igenom en förändring av momsdirektivet så att tidningar och tidskrifter i en digital miljö också kan tillämpa samma moms som för de tryckta tidningarna och tidskrifterna.⁵²

Ett intryck skulle kunna vara att Sverige inväntar att EU ändrar momsdirektivet och tillåter medlemsländerna att ha reducerad moms också på digitala medieprodukter; det finns också tydliga tendenser på att medlemsländerna inte kommer att acceptera den höga digitalmomsen. Men i fallen med de länder som valt att direkt bryta mot reglerna har EU-kommissionen vidtagit juridiska åtgärder. Enligt Per Hultengård, bör Sverige ”mycket aktivt och tydligt driva frågan inom EU så att det blir helt klart var den svenska regeringen står. Det finns länder som gör detta, men de är inte nog många för att få EU-kommissionen att ändra sig. I Bryssel är det idag okänt var Sverige står.”⁵³

För Norges del har striden varit lång och kostsam. Dagspressen i Norge var under lång tid helt momsbefriad, medan veckotidningarna betalade vanlig moms – 25 procent. Nu likformas reglerna för samtliga tidningar – tryckta som digitala. De utdragna stridigheterna handlade främst om dagspressens villkor, där en vanlig åsikt inom branschen och bland politiker var att behålla momsbefrielsen i syfte att ”upprätthålla kvaliteten i många tryckta norska medier”. Beslutet under hösten 2014 innebär att de tryckta tidningarna slipper moms i en övergångsperiod på fem år, därefter får också de betala 8 procents moms.⁵⁴

Ett särskilt fenomen i den digitala eran är det minskade behovet av kapitalinvesteringar och anställda.⁵⁵ Här behöver Sverige en vassare innovationspolitik med bättre tillväxt i branschen för att hävda sig gentemot USA:s utveckling och i den globala konkurrensen:

Länder som Schweiz, Island, Japan, Australien eller Kanada har betydligt lägre skatt på både arbete och kapital, och mindre regelbörda för den som investerar och anställer, än t.ex. Sverige eller Frankrike. Samtidigt har de en utomordentligt god sjukvård och skola, tillgänglig för alla oavsett inkomst ... hög sysselsättningsgrad, delvis till följd av mindre börda på arbete, bidrar till den offentliga finansieringen av välfärden. I övrigt bidrar bättre prioritering, mer fokus på effektivitet i välfärden och något mindre omfördelning inom medelklassen till att den lägre skatten räcker långt.⁵⁶

52 Andén (2014a).

53 Andén (2014b).

54 Källström (2010).

55 Fölster (2014).

56 Ibid, sid 24.

Parallellt med önskan om lägre moms på e-böcker pågår diskussioner om krisen inom den traditionella bokhandeln. Ann Steiner är lektor i förlags- och bokmarknadskunskap vid Lunds universitet och har diskuterat litteraturpolitiken i en intervju med Framsidan:

Sedan 2011 har man riktade insatser för att främja det litterära mötet i bokhandeln ... Ann Steiner tror dock inte det räcker. ”Den här utvecklingen väcker många frågor. Varför ska vi ha en bokhandel? Är det en trevlig kulturell mötesplats? Ett stöd är inte räddningen. Vill vi ha kvar bokhandeln måste vi lyfta den här frågan högre.”⁵⁷

Att betona frågan om momssats och diskutera för- och nackdelar med låg momssats för att på så sätt underlätta för fler köp och mer läsning – det är ett tankeväckande perspektiv. Oklarheten har bestått i om det bör vara Sveriges regering eller EU som ska sätta agendan. Steiner säger också att ”det är viktigt med en tydlig litteraturpolitik för att inte bara marknadens intressenter ska komma till tals”.⁵⁸

Kritiken från Ann Steiner är värd att begrunda. Samtidigt är vi alla del av ”marknadens intressenter” och kanske ännu mera så i dag, när det blivit allt lättare för allt fler att publicera sina texter och få dem lästa av andra. I och med att närheten mellan konsument och producent har ökat genom digitaliseringen, och den lägre bokmomsen införts kan kritiken kännas en smula omotiverad, kanske passé. Trender kommer och går, det gäller böcker såväl som andra produkter. Marknadsutbudet blir knappast mindre med ett svagare politiskt inflytande. Snarare skulle en lägre moms på böcker och e-böcker sänka tröskeln till en mer användarorienterad marknad, och leda till motsatsen till en statlig ”litteraturpolitik” som sorterar i utbudet; som Johannes Åman skrev i den ovan citerade ledaren: Fler skulle ha råd att köpa och värdera litteratur och på så sätt vara något friare i sin relation till sitt eget läsande.

Lägre skatt sänker konsumentpriset och tillåter fler att botanisera i ett bredare urval av litteratur. Men är det filosofiskt och nationalekonomiskt rätt att styra konsumenters val med argumentet att det handlar om något som många anser viktigt, det vill säga litteratur? Att sänka momssatser skulle tyda på en sådan hållning. Kanske kan man helt enkelt göra tillfälliga och specifika momssänkningar på produkter och tjänster för att testa utfallet och dra slutsatser om en allmänt lägre momssats.

Sverige har en lika viktig roll i EU som de andra medlemsländerna. Syftet är att förena små och stora länder som givet sina egna perspektiv arbetar tillsammans för en större rörlighet och därmed en bättre utveckling. Digitaliseringen av böcker kan bidra till ny skaparkraft och användarvänlighet inom en mängd områden, men det förutsätter

⁵⁷ Svedemyr (2012).

⁵⁸ Ibid.

öppenhet och ett fritt utbyte av varor och tjänster. Varje land bör tillåtas utvecklas med stöd av unionen utan att hindras av den. I dag är den aktuella frågan inom bokbranschen på vilken nivå besluten bör fattas; är det EU eller enskilda länder som ska besluta momssatserna för traditionella och digitala böcker? Ett perspektiv är att frågan kräver en tydligare litteraturpolitik, men stämmer det? Kan det inte, som Åman skriver, vara tillräckligt att människor själva får avgöra vad de vill läsa?

Avslutande diskussion

Om man betraktar bokbranschens ständigt förändrade villkor och de enskilda ländernas konkurrenskraft på den internationella marknaden – digital såväl som traditionell – tycks det som om varje enskilt land har potential att själv skapa sina bästa villkor. EU är en god kraft för att skapa en jämn spelplan för medlemsländerna, men bör därför inte dirigera i detalj, exempelvis genom att slå fast specifika momssatser. Den omvända momsregeln efter årsskiftet 2014/2015 är olycklig så till vida att den riskerar skapa hinder snarare än förutsättningar för nya innovationer och för bokbranschens utveckling. Johannes Åman sätter fingret på något viktigt, som bör belysas i högre grad: hur människors valfrihet och rörlighet kan ökas genom en lägre skattesats som ger fler personer råd att välja och köpa mot bakgrund av ett brett utbud av litteratur. Det svenska systemet, med enkla deklarationer och dolda momssatser på varor, är inget transparent system. Ett ökat inflytande från EU riskerar att vidga gapet ytterligare mellan utbudet och konsumenten.

Globalt kan vi se hur Europa, trots en stark teknikutveckling, halkar efter inom digitalt entreprenörskap. I Sverige tycks vi vara så fixerade vid individuell kontroll att det försvårar tekniska innovationer. De viktigaste aktörerna inom den digitala ekonomin står att finna i främst USA, Japan, Israel och Kina. Enligt Massimiliano Trovato, politisk analytiker vid italienska tankesmedjan Istituto Bruno Leoni, behöver regelbördan lättas för att fler länder och regioner ska kunna agera och ta större plats på den digitala marknaden.

If Europe is to gain some credibility as a hospitable business environment for digital companies, it must think of them not as sources for tax revenue, but rather as engines of growth and innovation.⁵⁹

Trovato skriver om den digitala ekonomin och vad som behövs för Europas utveckling och framtid. Hans ord kan låta självklara, men behöver uppenbarligen begrundas i många länder. USA:s stora försprång behöver inte ses som ett misslyckande för Europa, utan kan också tjäna som inspiration och draghjälp för digitala företag i deras strävan att driva tillväxt och innovation, snarare än att tjäna som skatteunderlag.

Vi befinner oss i ett slags digital revolution vars framtid inte har skrivits. Amazon kommer förmodligen att fortsätta växa som kanal för detaljhandel, medan specialiserade utgivare och försäljare kommer att fortsätta krympa. Entreprenörer kittlas att skapa nya innovationer som gynnar tillväxten och framtiden, men kräver villkor som inte lägger hämsko på utvecklingen – något som är särskilt värt att begrunda i

⁵⁹ Trovato (2014).

Min översättning (2014-11-13): Om Europa ska få någon trovärdighet som gästvänligt arbetsklimat för digitala företag måste de ses på som motorer för tillväxt och innovation, snarare än källor för skatteintäkter.

Europa. Om man inte vill sänka momsen på samtliga digitala varor och tjänster, utan begränsa sig till e-böcker, då ställs man inför det ovan beskrivna problemet: Vad är och vad får en e-bok vara för något?

Om vi vill ha en bokbransch som välkomnar utveckling och innovation och utforskar digitaliseringens alla möjligheter, då bör definitionen vara bred och tillåtande, för böcker, tidningar och tidskrifter.

Fördelen med en gemensam EU-moms är att den inre marknaden får lika villkor. En möjlig nackdel är att likformigheten kan verka begränsande inom teknikutveckling och annan innovation. Det är något som Europa inte har råd med. Landgränser suddas ut och inom en relativt snar framtid är det på den globala arenan utbytena sker: också Europa och USA kommer att uppfattas som snäva begrepp. En gemensam EU-moms, med regler om omvänd moms för att hindra företag att söka sig till lågmomsländerna riskerar att leda till en hämmande förbudspolitik. I takt med att medlemsland efter medlemsland går emot EU och ensidigt sänker den digitala momsen på e-böcker – bör slutsatsen inte vara att det är varje enskilt lands särart inom ramen för unionen som bör värnas?

Vägen till förändring har blivit större, längre, bredare och mer tidskrävande. Samtidigt kan vi lära av andra länders misstag och framgångar på ett sätt vi inte kunde göra innan medlemskapet i EU. Norge är en aktör lite vid sidan om det europeiska samarbetet, som ändå vågat låta sig inspireras. Utvecklingen pågår och diskuteras globalt. Tidningen *The Economist* skriver optimistiskt i ett specialnummer om bokens framtid:

*Books will evolve online and off, and the definition of what counts as one will expand; the sense of the book as a fundamental channel of culture, flowing from past to future, will endure. People may no longer try to pass on wisdom to their sons and daughters through slave-written scrolls, as Cicero did in de Officiis, or even in print. It may even be that Voltaire was right, and that none of them will ever write anything more wise than what was set down 2,000 years ago. But it will not be for want of effort, or of opportunity, or of an audience of future readers ready to seek out wisdom in the books that they leave behind.*⁶⁰

När vi diskuterar framtiden för boken och bokbranschen handlar det oftast om hur boken konkurrerar med andra medier. Men precis som

60 The future of the book, *The Economist* 2014-10-11, essay, chapter V.

Min översättning (2014-11-13): Böcker kommer att utvecklas online och offline, och definitionen av vad som räknas som en bok kommer att breddas; uppfattningen om boken som fundamental kanal för kultur, som går från dåtid till framtid, kommer att bestå. Människor kanske inte längre försöker förmedla visdom till sina söner och döttrar genom slavskrivna rullar, som Cicero gjorde i *de Officiis*, eller ens i tryck. Det kan till och med vara så att Voltaire hade rätt och att ingen av dem någonsin kommer att skriva något visare än det som skrevs för 2 000 år sedan. Men det kommer i så fall inte att bero på att det inte görs ansträngningar, inte finns möjligheter eller att det saknas framtida läsare som står redo att söka visdomen i de böcker som de lämnar efter sig.

Nicholas Carr skriver i *The shallows* behöver inte nya medier konkurrera ut gamla. I vardagen konkurrerar böcker, tidningar, tv-spel, datorspel och filmer ständigt om vår uppmärksamhet. Netflix konkurrerar ut den klassiska filmuthyrningen, eventuellt kommer det att uppstå fler liknande tjänster, kanske också fler och mer framgångsrika sådana för böcker. Ändå tycks läsarna, lyssnarna och tittarna fortsätta fördela tiden mellan det digitala och traditionella. Vi kan inte förutsäga framtiden, men just nu ser det ut att vara grunden vi står på medan vi bygger våra innovationer för morgondagen.

Sammanfattning

*Trying to predict the pattern of ebook sales over the next two or three years is like trying to predict the weather in six months' time.*⁶¹

Citatet av John B Thompson är från 2010, men fortfarande aktuellt. Det är som inledningsvis konstaterades svårt att skriva om en industri som förändras i den höga takt som gäller för den digitala marknaden. Men det utesluter givetvis inte att det är värdefullt att göra nedslag i det som sker här och nu. Den traditionella boken lever vidare i vår digitala tid i nya former och genom nya innovationer, som skapar nytt värde också för den traditionella formen. I dag kan den digitala och den traditionella boken leva sida vid sida och hämta kraft hos varandra, trots vissa skillnader i funktion och ibland även målgrupp. Men hur ser det ut i framtiden? Läser våra barn och barnbarn på papper eller plattor? Den frågan kittlar oss i dag precis som den gjorde när science fiction-serien Star Trek slog igenom – där alla använde digitala läsplattor.

Vi behöver också diskutera den något filosofiska frågan om vad som egentligen är en bok. Svaret har betydelse för politik, skatter och regleringar.

Frågorna i den här rapporten berör hur långt EU bör gå i statlig intervention i relation till medlemsländerna. Och om vi sänker digitalmomsen till samma nivå som bokmomsen – vad blir konsekvenserna av detta på längre sikt?

Den svenska regeringen bör, som TU:s VD Per Hultengård säger, driva sina frågor på ett sådant sätt att EU klart och tydligt vet vad vi står för. Utvecklingen tycks gå i riktning mot krav på självständighet både skattetekniskt och tekniskt – precis som i Frankrike, Luxemburg och eventuellt även Tyskland och Italien. Motkraften är EU:s momsdirektiv.

För att "lösa problemen" med företag som förlägger verksamhet i lågmomsländer är EU på väg att införa så kallad omvänd moms, där momsen bestäms av var köparen befinner sig.

Kanske har så mycket hänt sedan läsaren öppnade rapporten att den verklighet som behöver beskrivas redan är en annan – precis som John B Thompson varnat för. Men syftet består: att ständigt fortsätta en diskussion kring en många hundra år gammal, traditionsrik industri, som genom digitaliseringen genomgår ännu ett tekniksprång för att på nytt utvecklas till en framtidsindustri. Om vi tillåter det.

⁶¹ Thompson (2010), sid 324.

Min översättning (2014-11-13): Att försöka förutsäga e-boksförsäljningen över de kommande två-tre åren är som att försöka förutspå vilket väder vi ska få om sex månader.

Referenser

- Andén, Axel (2014a), Frankrike tar striden om digitalmomsen, *Medievärlden*, läst 2014-10-29, <<http://www.medievarlden.se/nyheter/2014/01/frankrike-tar-striden-om-digitalmomsen>>.
- Andén, Axel (2014b), TU: Så kan Sverige få sänkt digitalmoms, *Medievärlden*, läst 2014-11-10, <<http://www.medievarlden.se/nyheter/2014/08/tu-sverige-maste-ocksasanka-digitalmomsen>>.
- André, Simon (2014), Centerpartiet om digitalmomsen: "Ett svårt problem för hela Europa", *Medievärlden*, läst 2014-10-28, <<http://www.dagensmedia.se/nyheter/pr/article3846915.ece>>.
- Bohman, Therese (2014), *Den borgerliga romanen och medelklassens självförakt*, essä. Stockholm: Timbro.
- Carr, Nicholas (2011), *The shallows : what the internet is doing to our brains*. New York: W.W. Norton.
- Cederskog, Georg (2014), MP öppnar för sänkning av digital mediemoms, *Dagens Nyheter*, läst 2014-11-10, <<http://www.dn.se/kultur-noje/mp-oppnar-for-sankning-av-digital-mediemoms/>>.
- Delin, Mikael (2014), Ny studie: Lättare minnas handlingen i pappersböcker, *Dagens Nyheter*, läst 2014-11-12, <<http://www.dn.se/nyheter/sverige/ny-studie-lattare-minnas-handlingen-i-pappersbocker/>>.
- European Commission (2013), Cybersecurity Strategy of the European Union : an open, safe and secure cyberspace, läst 2014-11-21, <http://eeas.europa.eu/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf>.
- Findahl, Olle (2014), *Svenskarna och internet 2014*, rapport version 1.0 2014, Stockholm: .SE, läst 2014-11-11, <<https://www.iis.se/docs/SOI2014.pdf>>.
- The future of the book, *The Economist*, 2014-10-11, essay, chapter V.
- Fölster, Stefan (2014), *Vartannat jobb automatiseras inom 20 år – utmaningar för Sverige*. Stockholm: Stiftelsen för strategisk forskning, SSF-rapport nr 18.
- Hellman, Jonas (2014), Sverige sitter fast i "hämta själv"-träsket, *Svenska Dagbladet*, 2014-11-17.
- Hägg, Sara & Ohlin, Jonas (2003), *Lägre bokmoms gav ökad bokförsäljning*, Sveriges Radio, läst 2014-11-25, <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=282021>>.
- Hökmark, Gunnar (2014), *De nästa 20 åren : tjugo år i Europeiska unionen*, läst 2014-11-13, <http://www.moderat.se/sites/default/files/attachments/de_nasta_20_aren.pdf>.
- Johansson, Annika (2005), Sänkt svensk bokmoms skrämmar danska bokhandlare, *Sydsvenskan*, läst 2014-11-04, <<http://www.sydsvenskan.se/sverige/sankt-svensk-bokmoms-skrammer-danska-bokhandlare/>>.
- Jönsson, Carina (2014), Lovar momsförändringar, *Svensk Bokhandel*, nr 7.
- Kerpner, Christina (2001), Låg bokmoms är bra för demokratin, *Svensk Bokhandel*, nr 10, läst 2014-10-30, <<http://www.svb.se/nyheter/l%C3%A5g-bokmoms-bra-f%C3%B6r-demokratin>>.
- Källström, Christer (2010), Norska tidningar vann momsstriden, *Medievärlden*, läst 2014-11-10, <<http://www.medievarlden.se/nyheter/2010/08/norska-tidningar-vann-momsstriden>>.
- Laxgård, Kalle (2013), Bokbranschen backar i USA, *Svensk Bokhandel*, nr 8, läst 2014-10-28, <<http://www.svb.se/nyheter/bokbranschen-backar-i-usa>>.
- Laxgård, Kalle (2014), Stor oro inför momsförändring, *Svensk Bokhandel*, nr 18, läst 2014-11-10, <<http://www.svb.se/nyheter/stor-oro-inf-r-momsf-rndring>>.

- Marklund, Mikael (2013), Krav att regeringen håller löften om digital moms, *Medievärlden*, läst 2014-10-29, <<http://www.mediavarlden.se/nyheter/2013/11/krav-att-regeringen-haller-loften>>.
- Marklund, Mikael (2014), Norge sänker digitalmomsen – inför printmoms, *Medievärlden*, läst 2014-10-29, <<http://www.mediavarlden.se/nyheter/2014/08/norge-infor-moms-pa-papperstidningar>>.
- Melberg, Arne (2014), Amatören får plats i nya litterära kretslopp, *Svenska Dagbladet*, 2014-09-26.
- Nylander, Johanna (2014), Den bortglömda momsens, *Kristianstadsbladet*, läst 2014-10-29, <<http://www.kristianstadsbladet.se/opinion/gastkronikor/article2273287/Den-bortglomda-momsen.html>>.
- Rapport över branschstatistik 2013, Svenska Förläggareföreningen, Stockholm: september 2014.
- Skatteverkets hemsida (2014), läst 2014-11-25, <<http://www.skatteverket.se/foretagorganisationer/moms/momsvidhandelmedeulander/nyaregler2015foromsattningavelektroniskattjanster.4.3aa8c78a1466c584587699d.html>>.
- Stelter, Brian (2013), Internet kills the video store, *New York Times*, läst 2014-11-27, <http://www.nytimes.com/2013/11/07/business/media/internet-kills-the-video-store.html?_r=0>.
- Strömberg, Niklas (2014), Amazon öppnar tre fysiska butiker, *Svensk Bokhandel*, nr 17.
- Strömbäck, Per (2013b), *Drömmen om Alexandria : den digitala distributionens dilemma*. Stockholm: Timbro.
- Strömbäck, Per m fl (2013a), *Fritt eller gratis? : den digitala bokens framtid*. Rapport från Svenska Förläggareföreningen: Stockholm, juni, läst 2014-11-25, <<http://www.forlaggare.se/sites/default/files/Fritt%20eller%20gratis.pdf>>.
- Sundberg, Sam (2014), Stormen Amazon på väg mot Sverige, *Svenska Dagbladet*, 2014-09-25.
- Sundin, Mathias (2012), Dags att sänka momsens på e-böcker, *Svenska Dagbladet*, 2012-07-29, läst 2014-11-25, <http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/dags-att-sanka-momsen-pa-e-bocker_7380296.svd>.
- Svedemyr, Fredrik (2012), Litteraturens politik, *Framsidan*, läst 2014-10-28, <<http://www.framsidan.net/2012/09/litteraturens-politik/>>.
- Sveriges Radio (2013), Dansk e-boksjätte till Luxemburg, *Kulturnytt*, läst 2014-11-25, <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=5458520>>.
- Teknikbarometern 2014-09, HUI och Prisjakt, läst 2014-11-10, <http://www.prisjakt.nu/info.php?t=Teknikbarometern_201409&lang=sv&country=se#teknikbarometern>.
- Thompson, John B (2012), *Merchants of culture : the publishing business in the twenty-first century. 2nd edition*. Cambridge: Polity.
- Trovato, Massimiliano (2014), *Taxation and the digital economy*, Epicenter, läst 2014-10-29, <<http://www.epicenternetwork.eu/wp-content/uploads/2014/10/Massimiliano-Trovato-Digital-Economy.pdf>>.
- Westlund, Johanna (2014), Politiskt ointresse hotar bokens framtid, *Svenska Dagbladet*, läst 2014-10-30, <http://www.svd.se/kultur/understrecket/politiskt-ointresse-hotar-bokens-framtid_3587768.svd>.
- Wollner, Anders (2014), Apputvecklare oroas över nya momsregler, *ComputerSweden*, läst 2014-11-24, <<http://www.idg.se/2.1085/1.598272/nya-momsregler-slar-mot-mindre?mv=pass>>.
- Åman, Johannes (2012), E-boksmomsen: fortsatt stimulera läsandet, *Dagens Nyheter*, läst 2014-11-10, <<http://www.dn.se/ledare/signerat/e-boksmomsen-fortsatt-stimulera-lasandet/>>.

Bilaga: Svensk branschstatistik

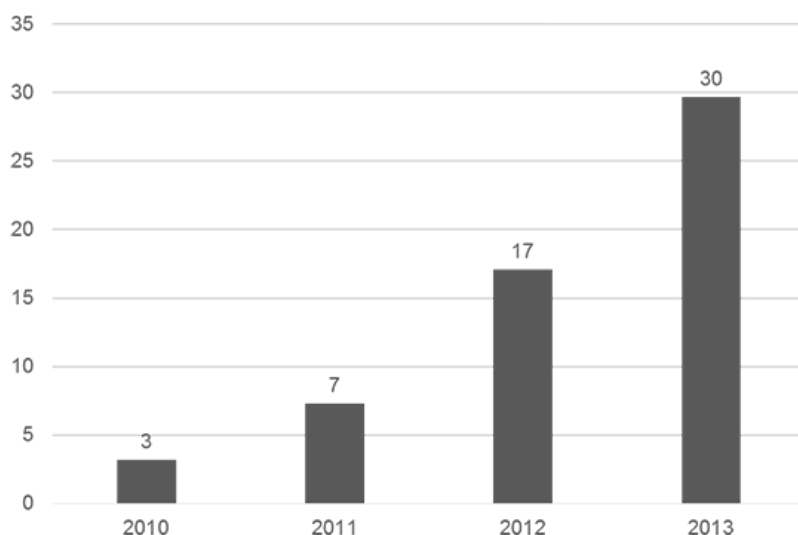
De svenska bokförlagens försäljning till återförsäljare ökar något, men totalt sett fortsätter förlagens försäljning att backa, enligt siffror från 2014-års Branschstatistikrapport från Svenska Förläggareföreningen. Försäljningen till återförsäljare har minskat under flera år, men 2013 blev det en mindre ökning som i nuläget är rätt svår att säga exakt vad den beror på.⁶²

*Utlandsförsäljningen av rättigheter och svenska böcker och delupplagor på andra språk, som steg under flera år fram till och med 2010 och som för en del förlag haft mycket stor ekonomisk betydelse, har även under 2013 sjunkit. Men alltså från en hög nivå som då framför allt var kopplad till Stieg Larssons stora internationella framgångar.*⁶³

Bästsäljande böcker kommer och går. Samtidigt ser det ut som om e-bokstitlarna fortsätter att öka, men de utgör fortfarande en väldigt liten andel av förlagens intäkter. Närmare bestämt 28 procent av förlagens nya titlar, men står enbart för 2 procent av de totala intäkterna (en fördubbling jämfört med år 2012). Den svenska marknaden för e-böcker växer, även om den ligger långt efter försäljningen i de anglosaxiska länderna.

I diagrammet nedan ser intäkterna kanske ut att vara stora, men eftersom e-boksförsäljningen ligger på endast 2 procent av de totala intäkterna är det i själva verket en liten utveckling som gjorts från en redan låg utgångspunkt.

Förlagens intäkter för e-böcker. Löpande priser Mkr excl moms.

Källa: Svenska Förläggareföreningens branschstatistik 2013.

62 Rapport över Branschstatistik 2013, Svenska Förläggareföreningen, Stockholm, september 2014.

63 Ibid, sid 3.